

Тема №8. Операції з надання і погашення кредитів

1. Поняття і складові кредитної політики банку. Етапи кредитного процесу. Умови кредитної угоди

2. Система оцінки кредитоспроможності позичальника банку. Поняття та сутність кредитоспроможності клієнта банку.

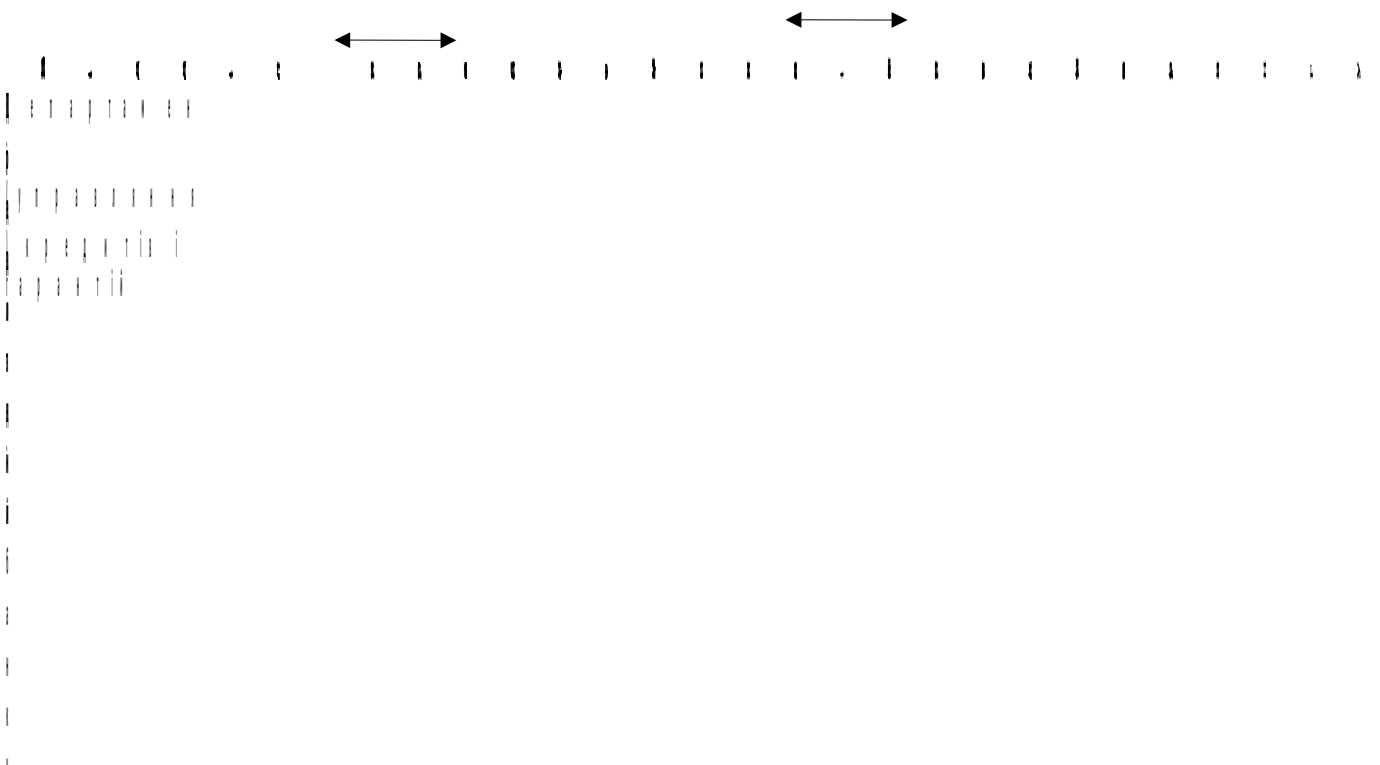
3. Порядок надання та способи погашення кредитів. Форми забезпечення повернення банківських кредитів.

4. Форми забезпечення повернення банківських кредитів. Поняття та загальна характеристика форм забезпечення банківських кредитів

5. Позичковий відсоток та його диференціація. Формування та використання резерву для можливих витрат за кредитними операціями

1. Поняття і складові кредитної політики банку. Етапи кредитного процесу. Умови кредитної угоди

При організації кредитної діяльності в банках в основному спостерігається певна структурно управлінська вертикаль.

Істотну роль відіграють у процесі кредитування працівники кредитних відділів - кредитні економісти, менеджери, аналітики.

Ці особи повинні відповідати високим професійним і особистим якостям - здатністю керувати людьми, толерантністю, умінням висловлювати думку, рішучістю, чесністю, працьовитістю тощо.

Кредитна політика - комплекс рішень, ухвалених працівниками банку, в яких зафіксовані умови, параметри надання кредитів, організація кредитного процесу, що, в свою чергу, включає:

- розподіл обов'язків кредитного персоналу; повноважень при прийнятті кредитних рішень;
- процес перевірки якості кредиту;
- відповідні санкції до персоналу за неналежне виконання функцій, передбачених кредитною політикою та конкретною кредитною процедурою.

Кредитна політика банків повинна поєднувати інтереси банку, його акціонерів, вкладників, позичальників із загальнодержавними інтересами.

Заборонними умовами, яких повинні дотримувати банки, розробляючи свою кредитну політику, є:

- ✓ покриття кредитними коштами збитків;
- ✓ формування статутного капіталу за рахунок кредитних коштів;
- ✓ купівля цінних паперів.

Кожен банк розробляє свою кредитну політику, однак спільними рисами у кредитній політиці всіх банків є дотримання банками централізованих економічних нормативів кредитного ризику, кредитування позичальників незалежно від форм власності на потреби, передбачені їх статутною діяльністю.

Відмінні риси кредитної політики кожного банку полягають у тому, що кожен банк визначає свої пріоритети у кредитуванні, методи оцінки фінансового стану позичальника, рівень процентної ставки за кредит тощо.

Кредитна політика – це сукупність внутрішньобанківських документів, серед яких основними є:

- стандарти кредитування
- кредитні інструкції.

Стандарти кредитування – це перелік дій кредитних менеджерів, правила організації кредитного процесу, вимоги до забезпечення кредиту, до кредитоспроможності позичальників, до оформлення документації, зразки цих документів тощо.

Кредитна інструкція – це опис послідовних дій при наданні конкретного кредиту.

Реалізацію кредитної політики банку забезпечує правильна організація кредитної роботи, добір кваліфікованих кадрів та управління кредитним процесом.

Етапи кредитного процесу.

Організація кредитних взаємовідносин банку і клієнтів визначається багатьма факторами, що включають стратегію і тактику банку, кваліфікацію банківських працівників, розмір статутного та власного капіталу, кредитну політику банку тощо.

Кожний етап процесу кредитування вносить свій вклад в якісні характеристики кредиту, визначає ступінь його надійності і дохідності для банківської установи.

Етапи кредитування можна класифікувати так:

- попередній, що має кілька складових
  - розгляд кредитної заяви та інтерв'ю з клієнтами
  - оцінка кредитоспроможності
  - структурування кредиту
- поточний етап – підготовка та укладання кредитного договору, договору застави, надання кредиту

- підсумковий етап – контроль за цільовим використанням і погашенням кредиту, станом збереження забезпечення, закриття кредитної справи після остаточного погашення кредиту.

У банківській практиці виділяються такі етапи кредитування

Перший етап. Попередній етап. До банку подається заявка (клопотання) на отримання кредиту за формою, визначеною банком. На цьому етапі оцінюються сильні й слабкі сторони майбутнього позичальника та об'єкта кредитування. Крім заявки, клієнт має подати такі документи:

1. Анкету позичальника (стислі відомості про позичальника) за формою, визначеною банком.
2. Копії установчих документів, а також інші документи, що підтверджують правоздатність (для юридичних осіб) і дієздатність (для фізичних осіб) клієнта.
3. Копію статуту.
4. Копію свідоцтва про реєстрацію (переєстрацію).
5. Копії ліцензій, передбачених законодавством.
6. Техніко-економічне обґрунтування одержання кредиту з розрахунком строку окупності та рентабельності об'єкта кредитування із зазначенням спрямування позичкових коштів та розрахунку затрат та надходжень на весь термін користування позикою.
7. Копії контрактів, угод та інших документів, що стосуються кредиту: контракти на придбання та реалізацію товарно-матеріальних цінностей, послуг та виконання робіт, накладні, митні декларації тощо.
8. Завірений податковою адміністрацією фінансова звітність на останню звітну дату, а також річні баланси за весь період діяльності підприємства.
9. Документи, що стосуються забезпечення кредиту
- 10.. Відомості за кредитами, отриманими в інших банках.

На цьому етапі банк приділяє увагу достовірності документів та інформації, на основі яких вирішується питання про надання кредиту.

Оцінка кредитоспроможності клієнта. При цьому аналіз кредитної заявки клієнта та його кредитоспроможності базується на використанні різних джерел інформації, серед яких:

- матеріали, отримані безпосередньо від позичальника;
- матеріали, що знаходяться в архіві і базі даних самого банку;
- відомості, отримані від кредиторів, покупців і постачальників позичальника та інших зовнішніх джерел.

Оцінка кредитоспроможності здійснюється на основі розрахунку фінансових показників

Структурування кредиту. Банк визначає параметри позички: вид кредиту, суму, строк, спосіб видачі і погашення кредиту, забезпечення, рівень процента, інші моменти. Банк повинен запропонувати клієнту той вид кредиту, який найбільшою мірою відповідає характеру кредитованого заходу. Розробляється також графік погашення кредиту у відповідності зі строками оборотності того виду капіталу, на формування якого видається позичка.

Після досягнення згоди по всіх питаннях підписується кредитний договір.

Кредитний договір – це юридичний документ, що визначає взаємні обов'язки і відповідальність між банком і клієнтом з нагоди одержання позичальником кредиту.

Кредитний договір укладається тільки в письмовій формі і не може змінюватися в односторонньому порядку.

Другий етап. Поточний етап.

Характеризується тим, що відбувається надання кредиту, а також здійснюється контроль за виконанням умов кредитного договору.

Після підписання кредитної угоди працівник кредитного відділу оформляє бухгалтерські документи, які містять вказівки щодо відкриття позичкового рахунку та видачі кредиту. Ці документи повинні містити дозвільні підписи керівника банку або уповноважених ним для виконання зазначених операцій посадових осіб.

Оформлені згідно банківських вимог документи передаються в обліково-операційний відділ для виконання. Перелік цих документів такий:

- розпорядження кредитного відділу;
- примірник кредитної угоди;
- договір застави (або інша форма забезпечення);
- строкове зобов'язання;
- картка із зразками підписів керівника і головного бухгалтера та відбитком печатки підприємства, посвідчена в установленому порядку.

У розпорядженні кредитного відділу повинен зазначатись наданий особовому позичковому рахунку позичальника номер рахунку, а також загальні рекомендовані й додаткові параметри, що характеризують позичальника та кредитну угоду і які необхідні для виконання аналітичного обліку. На основі даних розпорядження здійснюється реєстрація позичкового особового рахунку в книзі відкритих рахунків.

Банк здійснює контроль за виконанням позичальником умов кредитного договору, цільовим використанням кредиту, своєчасним і повним його погашенням.

Третій етап. Підсумковий етап процесу банківського кредитування полягає в поверненні кредиту разом з відсотками. У відповідності з вимогами НБУ відсотки за користування кредитом нараховуються щомісяця. Погашення кредиту і нарахованих за ним відсотків здійснюється платіжним дорученням з поточного рахунку позичальника. Черговість сплати основного боргу та відсотків: передусім сплачуються відсотки, а потім гаситься основний борг. Погашення кредиту може здійснюватись одночасно або частинами.

Позичальник по узгодженні з банком може достроково повернути отриманий кредит.

У разі виникнення у позичальника тимчасових фінансових ускладнень сторони можуть продовжувати строк дії кредитного договору (продлонгація). При прийнятті рішення щодо пролонгування кредиту складається додаткова угода між банком та позичальником, яка є невід'ємною частиною кредитної угоди.

Умови кредитного договору:

1. Опис суб'єктів угоди - визначається, хто позичальник, хто кредитор, при цьому визначаються юридичні права сторін, що підписують договір.

2. Опис умов кредитування - вказуються сума і строк кредиту, порядок його видачі та погашення.

3. Зобов'язання позичальника повернути суму кредиту та сплатити проценти за користування кредитом.

4. Опис забезпечення кредиту з посиланням на угоди, що є частинами кредитного договору (договір застави, гарантії, поручительства, страхова угода).

5. Обмежувальні умови, до яких відносяться: захисні та негативні.

Захисні статті - це перелік дій чи умов, яких повинен дотримуватись позичальник протягом дії кредитного договору (зобов'язання періодично подавати банку звітну документацію, надавати працівникам банку інформацію про свою господарську діяльність).

Негативні статті - це список умов, які не повинен допустити позичальник (заборона отримання додаткових кредитів, передачі в заставу третім особам активів, надання гарантії, невиконання дивідендів, заробітної плати вище встановленого рівня, злиття з іншими компаніями);

6. Права та обов'язки суб'єктів угоди.

7. Санкції за порушення умов угоди. Порушення з боку позичальника умов кредитної угоди карається шляхом стягнення пені, яка нараховується на суму боргу або на суму кредиту, або на суму порушення.

8. Строк набуття угодою чинності.

9. Можливості зміни умов угоди.

10. Юридичні адреси суб'єктів угоди, підписи уповноважених осіб, скріплені печатками.

Кредитний договір вступає в силу з дати надання кредиту позичальнику (дата надходження коштів на рахунок позичальника або дата сплати платіжних документів з позичкового рахунку позичальника) і діє до повного погашення кредиту та сплати відсотків за його користування.

2. Система оцінки кредитоспроможності позичальника банку. Поняття та сутність кредитоспроможності клієнта банку

Кредитоспроможність - це здатність позичальника в повному обсязі і у визначений кредитною угодою термін розрахуватись за своїми борговими зобов'язаннями.

Установи банку здійснюють оцінку фінансового стану позичальника — юридичної особи перед наданням йому позички, а в подальшому — щоквартально для визначення розміру відрахувань до резерву та контролю за діяльністю позичальника. З'ясування кредитоспроможності ґрунтується на виявленні реального фінансового стану позичальника.

Оцінка фінансового стану позичальника - фізичної особи здійснюється перед наданням йому позички. Подальший аналіз здійснюється у разі змін, які впливають на фінансовий стан позичальника (втрата заробітку, втрата застави з незалежних від позичальника причин, втрата поручителя, виникнення простроченої заборгованості за кредитами або відсотками), про що позичальник повинен інформувати банк.

Оцінка фінансового стану позичальника — юридичної особи здійснюється на підставі даних офіційної звітності позичальника та інформації з пакета документів, що надає позичальник при отриманні кредиту.

Оцінка фінансового стану позичальника виконується двома етапами:

1-й етап — обчислення значень показників, які характеризують фінансовий стан позичальника - розраховуються показники, які характеризують фінансовий стан позичальника. Ці показники розподіляються на такі аналітичні групи: I група - попередня оцінка позичальника; II група - показники платоспроможності позичальника; III група — показники фінансової стійкості позичальника; IV група — показники надійності позичальника.;

2-й етап — оцінка і узагальнення показників та визначення класу надійності позичальника.

Визначається інтегральний показник, розрахунок якого ґрунтується на використанні принципу вагомості показників та коефіцієнтів вагомості аналітичних груп. Залежно від величини інтегрального показника визначають клас надійності позичальника (А, Б, В, Г, Д).

Система показників, що характеризує фінансовий стан позичальника.

I група — попередня оцінка позичальника — здійснюється з метою визначення ринкової позиції позичальника, його взаємовідносин із банком у минулому, перспектив розвитку. До цієї групи показників належать: період функціонування підприємства, наявність бізнес-плану, прибуткова діяльність, погашення позичок у минулому, сплата відсотків за користування кредитом.

II група – показники платоспроможності позичальника:

- *Коефіцієнт загальної ліквідності* характеризує, наскільки обсяг поточних зобов'язань за кредитами і розрахунками може бути погашений за рахунок всіх своїх мобілізованих оборотних активів. Оборотні активи/ поточні зобов'язання
- *Коефіцієнт швидкої ліквідності* показує, якою мірою оборотні активи покривають короткострокові зобов'язання, а саме наскільки короткострокові зобов'язання можуть бути погашені швидколіквідними активами. Гроші+Дт.З+Векселі одерж/ ПЗ
- *Коефіцієнт абсолютної ліквідності* характеризує, наскільки короткострокові зобов'язання можуть бути негайно погашені швидколіквідними коштами та цінними паперами. Гроші+ЦП / ПЗ

III група - показники фінансової стійкості:

- *Коефіцієнт фінансової стійкості*, показує співвідношення власних джерел до залучених коштів. Власний капітал/залучений капітал
- *Коефіцієнт фінансової автономії* показує частку власних коштів у загальній сумі валюти балансу. Власний капітал/ Валюту балансу
- *Коефіцієнт фінансової залежності* показує частку загальної вартості майна підприємства в розрахунку на 1 гривню власних коштів позичальника. Валюта балансу / Власний капітал
- *Коефіцієнт оборотності балансу* показує кількість оборотів, що здійснює майно протягом звітного періоду. Виручка від реалізації за рік / середня валюта балансу
- *Коефіцієнт маневреності власних коштів* характеризує ступінь мобільності використання власних коштів. Власний капітал - Необоротні активи / Власний капітал

IV група — показники надійності позичальника:

- *Коефіцієнт забезпечення кредиту*, характеризує наявність, обсяг та якість забезпечення повернення кредиту. Вартість застави / Сума кредиту та відсотків
- *Оборотність дебіторської заборгованості*. Виручка від реаліз. за рік / Середня Дт.З
- *Оборотність кредиторської заборгованості*. Виручка від реаліз. за рік/Середня Кт.З

Потім визначаються показники, знаходиться фактичне значення, порівнюється з рекомендованим, позичальнику присвоюється відповідна сума балів та визначається відповідний клас на підставі рейтингової шкали (клас А,Б,В,Г,Д).

Клас А — підприємство з дуже стійким фінансовим станом;

Клас Б — підприємство зі стійким фінансовим станом;

Клас В — підприємство має ознаки фінансового напруження;

Клас Г — підприємство підвищеного ризику;

Клас Д — підприємство з незадовільним фінансовим станом.

При здійсненні *оцінки фінансового стану позичальника — фізичної особи* мають враховуватися загальний матеріальний стан клієнта (доходи і витрати, майно, право власності на яке засвідчується згідно з чинним законодавством України; відповідні підтверджувальні документи); соціальна стабільність клієнта, тобто наявність постійної роботи, сімейний стан; вік клієнта; інтенсивність користування банківськими кредитами (гарантіями тощо) у минулому та своєчасність погашення їх і відсотків (комісій тощо) за ними, а також користування іншими банківськими послугами тощо; ділова репутація; інша інформація.

3. Порядок надання та способи погашення кредитів. Форми забезпечення повернення банківських кредитів. Поняття та загальна характеристика форм забезпечення банківських кредитів

Позитивна оцінка суб'єкту та об'єкту кредитування, якості забезпечення кредиту, укладення кредитного договору є підставою для видачі кредиту. Кредит видається письмовим розпорядженням посадової особи банку (голова правління банку, його заступник, начальник кредитного управління, начальник кредитного відділу або кредитний інспектор банку). Розпорядження про видачу кредиту надходить у відділ, який веде розрахункові та кредитні операції по рахунках клієнтів. В ньому зазначається, якому клієнту, в якій сумі, по якому рахунку потрібно видати кредит. Надання банківського кредиту може здійснюватись одночасно, періодично або частинами (поетапно). Взаємовигідним для банку і позичальників є надання кредиту в повному обсязі шляхом зарахування коштів на відповідний кредитний рахунок із наступним використанням їх тоді, коли в цьому виникне необхідність.

Надання кредиту відбувається шляхом оплати з кредитного рахунку платіжних документів за об'єкти кредитування або перерахування коштів на поточний рахунок позичальника на підставі розпорядження кредитного відділу. Використання окремих кредитних рахунків та оплата з них розрахунково-платіжних документів, виставлених клієнтові, дають банку можливість здійснювати належний контроль за цільовим використанням позик і процедурою їх погашення. Своє право на отримання всієї суми кредиту клієнт реалізує поступово, по мірі виникнення потреби в додаткових грошових ресурсах. Клієнт може відмовитися від отримання кредиту, раніше зафіксованого в кредитному договорі. Розмір кредиту, який надходить у розпорядження клієнта, встановлений кредитним договором. Сума, зафіксована в ньому, є максимальною сумою, на яку може розраховувати клієнт. Вона по суті є лімітом кредитування. Її називають також кредитною лінією.

Прохання клієнта надати позику в певному розмірі може не співпадати по розрахунках банку з реальними можливостями повернення кредиту. Розмір кредиту залежить від багатьох економічних обставин, в тому числі:

- розміру розриву в платіжному обороті позичальника;
- реального накопичення матеріально-товарних цінностей, які надходять в забезпечення кредиту, та ступеню їх ліквідності;
- розміру розриву між витратами підприємства та сумою їх відшкодування в тому або іншому періоді;
- сезонної потреби, сезонного перевищення витрат над доходами;
- ступеню ризику та довіри банку до клієнта;
- наявності певного обсягу ресурсів у банка тощо.

Розмір кредиту, який потрібно надати клієнту, в кожному окремому випадку визначається ступенем довіри банку до позичальника. **Видача кредиту відбувається наступними шляхами:**

Відкриття кредитного рахунку. Кредитні рахунки відкриваються на договірній основі юридичним та фізичним особам. Ці рахунки призначені для обліку кредитів, наданих шляхом оплати розрахункових документів чи перерахування на поточний рахунок позичальника відповідно до умов кредитного договору. Сума боргу позичальника фіксується по дебету кредитного рахунку, а погашення заборгованості відображається по кредиту. Як правило цей спосіб надання кредиту використовується у разі короткострокового кредитування.

Для цільового довгострокового кредитування відкривається **кредитна лінія**. Вона виступає як домовленість між банком та юридичною особою про те, що фірма, коли в неї виникне потреба,

може брати позики, які не перевищують заздалегідь визначеного розміру. Термін погашення такої позики не перевищує здебільшого 180 днів. Для відкриття кредитної лінії банк може висунути деякі умови (наприклад, утримування обов'язкового депозитного залишку на рахунку клієнта). Через кредитну лінію здійснюється значна частина комерційних та промислових позик для надійних клієнтів з прив'язкою відсоткової ставки до її ринкових коливань.

Револьверний кредит – це позика, що надається банком клієнту в межах встановленого ліміту заборгованості, який використовується повністю або частинами і відновлюється в міру погашення раніше виданого кредиту. Це кредит, що багато разів поновлюється. Протягом дії револьверного кредиту клієнт неодноразово бере і повертає позику. До револьверних кредитів відносять позики, що надаються фізичним особам за кредитними картками.

Контокорентний кредит надається клієнтам, що мають у даному банку поточний рахунок. Цей вид кредиту органічно поєднує кредитне і розрахунково-касове обслуговування на основі відкриття єдиного активно пасивного рахунку. Обсяг і строки контокорентного кредиту визначаються потребами позичальника, але в межах встановленого в кредитному договорі ліміту, який визначається індивідуально залежно від його фінансового стану і репутації. Клієнт на основі цього кредиту може оперативним без узгодження з банком поповнювати свій поточний рахунок відповідною сумою грошей.

Специфічним різновидом контокорентного кредиту є **овердрафт**. Це сума, в межах якої банк кредитує власника поточного рахунку. При овердрафті банк у межах узгодженого ліміту проводить платежі за клієнта на суму, що перевищує залишок коштів на його поточному рахунку. В результаті у позичальника виникає дебетове сальдо, яке й виражає суму його заборгованості перед банком. Із від'ємного залишку на рахунку банк стягує відсоток як за звичайний кредит. Правом на отримання овердрафтного кредиту користуються особливо надійні клієнти банку.

Єдиної схеми погашення і надання кредиту не існує. Практика породжує різноманітні варіанти погашення позики:

- одноразове погашення кредиту;
- епізодичне погашення на основі строкових зобов'язань;
- систематичне погашення на основі раніше фіксованих сум (планових платежів);
- відстрочка погашення кредиту;
- перенесення простроченої заборгованості на власний рахунок “кредити не погашені в строк”;
- списання простроченої заборгованості за рахунок резервів банку.

Одноразове погашення кредиту відбувається в разовому порядку шляхом повного погашення клієнтом своїх боргових зобов'язань перед банком. Епізодичне погашення кредиту проводиться, як правило, на основі строкових зобов'язань. При настанні строку погашення кредиту, передбаченого в кредитному договорі або строковому зобов'язанні, банк списує відповідні суми в погашення заборгованості. Систематичне погашення кредиту на основі раніше фіксованих сум застосовується у випадках систематичного отримання кредиту у формі планових (раніше визначених на квартал або місяць) платежів. Розмір планового платежу необхідно передбачити в кредитному договорі.

У практиці кредитування нерідко зустрічаються випадки, коли клієнт з різних причин не може своєчасно погасити позику. В цьому випадку можлива відстрочка погашення кредиту. Вона може бути дана на всю суму кредиту, або його частину, на один, три, п'ять днів та більше. У міжнародній практиці відстрочка нерідко надається на строк від 15 до 30 днів. У вітчизняній практиці були приклади відстрочки повернення кредиту на строк до 6 місяців і більше. Але в умовах високої інфляції такі тривалі строки відстрочки неприпустимі без зміни умов кредитної угоди.

Перенесення простроченої заборгованості на особистий рахунок “кредити не погашені в строк” здійснюється у тому випадку, якщо час відстрочки вичерпаний або вона не можлива внаслідок безперспективності у найближчий час повернути суму. Перенос простроченого боргу на особистий рахунок означає, що з цього моменту клієнт буде платити банку значно більший відсоток. Списання простроченої заборгованості за рахунок резервів банку виконується у випадку, коли борги клієнта виявилися безнадійними, і банк довгий час не тільки не отримував плату за раніше надані позики, й саме повернення не можливе. В цьому випадку борги клієнта списуються за рахунок коштів банку, накопичених у вигляді його резервів.

Первинним джерелом погашення кредиту є доходи позичальника. У разі фінансової неспроможності позичальника джерелом повернення позики може виступати виручка від реалізації заставного майна, перерахування коштів гарантом або страховою компанією. Позика може бути відшкодована також шляхом продажу активів позичальника, продажу акцій, отримання позики в іншого кредитора тощо. Згідно з умовами кредитного договору позичальник повинен добровільно виконувати свої платіжні зобов'язання перед банком. Погашення кредиту здійснюється в день настання терміну платежу чи інший визначений період за наявності коштів на поточному рахунку позичальника. При погашенні позики готівкою клієнт у відповідні строки вносить гроші в касу банку.

Крім добровільного виділяють також примусовий спосіб погашення позик. Сума боргу в цьому випадку списується з банківського рахунку позичальника без його згоди за виконавчими документами судів. Найбільш розповсюдженим (і кінцевим) джерелом появи кредиту є особисті грошові кошти позичальника, однак в багатьох випадках їх виявляється недостатньо. Тоді джерелом повернення раніше виданої суми може бути видача нового кредиту. Припускається складання нового кредитного договору з більшим забезпеченням. Якщо позичальник не може погасити позику за рахунок власних коштів, то банк використовує положення кредитного договору, який передбачає можливість повернення кредиту гарантом (гарантійне зобов'язання від гаранта банк включає в момент підготовки кредитної угоди). Затримка повернення кредиту може настати і з незалежних від клієнта обставин, зокрема, через неплатежі покупців. За рішенням суду (арбітражу) відповідні кошти можуть в подальшому надходити з рахунків інших організацій. Врешті-решт, можна припустити, що у випадку неплатоспроможності державних підприємств для підтримки вони можуть отримати асигнування з бюджету, які використовуються для повернення позики.

4. Форми забезпечення повернення банківських кредитів. Поняття та загальна характеристика форм забезпечення банківських кредитів

Забезпечення кредиту – один із шляхів захисту кредитора від кредитного ризику.

Кредит вважається матеріально забезпеченим, якщо позичальник уклав договір застави рухомого чи нерухомого майна, майнових цінностей, цінних паперів тощо.

Основні форми забезпечення кредитів:

- забезпечені кредити (матеріальне забезпечення):
  - застава рухомого майна
  - застава нерухомості (іпотека)
  - забезпечення товарними запасами
  - переуступка контрактів та Дт.З
  - застава шляховими документами
  - застава цінних паперів
  - застава дорогоцінних металів
- незабезпечені (бланкові) кредити (нематеріальне забезпечення):
  - гарантія
  - порука
  - страхування.

Кредит вважається матеріально забезпеченим, якщо позичальник уклав договір застави рухомого чи нерухомого майна, майнових цінностей, цінних паперів тощо.

Перед укладанням договору застави банк повинен пересвідчитися документально (а в окремих випадках перевірити на місці) щодо наявності майна, його місцезнаходження та умов його зберігання, реальності реалізації тощо.

Згідно з ЗУ «Про заставу», **застава** – це спосіб забезпечення будь-якого зобов'язання. Кредитор, котрий приймає заставу, має право на невиконання боржником зобов'язання, незабезпеченого заставою, одержати компенсацію з вартості заставного майна шляхом його реалізації.

Гарантія як спосіб забезпечення кредиту – це зобов'язання третьої особи погасити борг позичальника за настання гарантійного випадку (гарантійний випадок виникає тоді, коли позичальник сам не може погасити заборгованість і проценти за кредитом).

Поручительство третьої особи оформлюється як договір поруки між банком-кредитором та поручителем про відповідальність поручителя за виконання на певну суму зобов'язання позичальника. Банк-кредитор перед укладанням договору поруки ретельно аналізує фінансовий стан і платоспроможність поручителя на основі документів, що подані банку-кредиторові, а також довідкових та архівних даних.

Страхування кредитів банки проводять у двох формах:

- добровільне страхування відповідальності позичальників за непогашення кредитів (страхувальником є позичальник, об'єктом страхування є відповідальність перед банком, що видав кредит, за своєчасне і повне погашення боргу і процентів за ним)
- добровільне страхування ризику непогашення кредитів (страхувальник – банк, а об'єкт страхування – відповідальність усіх чи окремих позичальників перед банком за своєчасне і повне погашення кредиту та процентів за ним)

5. Позичковий відсоток та його диференціація. Формування та використання резерву для можливих витрат за кредитними операціями

Суть відсотка як економічної категорії полягає в тому, що він являє собою частину прибутку, котру позичальник сплачує за взятий у кредит позичковий капітал. Джерелом відсотка є додаткова вартість, що створюється в процесі продуктивного використання цього капіталу, а кількісним вираженням — норма відсотка, або ставка. Остання регулюється в основному співвідношенням попиту і пропозиції позичкового капіталу. Однак на рівень відсоткової ставки впливають також багато різноманітних факторів, що розглядатимуться далі.

Відсоткові ставки по кредитах комерційного банку можуть бути твердими і плаваючими. Тверда ставка залишається незмінною протягом всього строку дії кредитного договору, плаваюча змінюється.

На величину відсоткової ставки впливають такі фактори:

1. *Облікова ставка НБУ* - це базисна ставка рефінансування, яка застосовується при кредитуванні комерційних банків. Останні встановлюють відсоткову ставку по кредитних операціях, як правило, вище за облікову ставку. Однак це не є обов'язковою нормою. Якщо банк має дешевші ресурси, він може встановити нижчі відсоткові ставки по своїх кредитах.

2. *Рівень інфляції* повинен обов'язково враховуватись при встановленні як облікової ставки НБУ, так і ставки відсотка по кредитах комерційного банку, оскільки так чи інакше банки нестимуть збитки у зв'язку зі знеціненням грошей. Дешеві гроші (порівняно з іншими видами ресурсів) стимулюють ажіотажний попит на кредити, створюють умови для зловживань у банківській сфері та розбалансування економіки.

3. *Строк кредиту* - рівень відсоткової ставки перебуває у безпосередній залежності від строку кредиту: чим більше строк, тим вище відсоткова ставка. Така залежність зумовлена двома факторами: по-перше, за значних строків кредиту вищим є ризик втрати від неповернення кредиту та знецінення коштів під час інфляції; по-друге, вкладення коштів довгострокового характеру, як правило, приносять відносно вищу віддачу.

4. *Витрати по формуванню позичкового капіталу*, які безпосередньо впливають на величину відсоткової ставки по кредитах. Ці витрати складаються з депозитного відсотка та плати за кредит, що отриманий в інших банках. Чим дорожче банку коштують ресурси, тим вищою є норма позичкового відсотка.

5. *Розмір позички* — звичайно відсоток по великих кредитах повинен бути нижчим, ніж по дрібніших, оскільки витрати, пов'язані з кредитною послугою, не перебувають у безпосередній залежності від її величини, а абсолютний дохід банку по великих позичках вищий, ніж по дрібних.

6. *Попит на кредити*. Звичайно збільшення попиту на кредити викликає збільшення відсоткових ставок по них. Однак в умовах конкуренції між кредитними інститутами та боротьби за розширення ринків банки не можуть зловживати цим правилом. Вони мають можливість не підвищувати рівень відсоткових ставок при зростанні попиту на кредит, щоб залучити більшу кількість клієнтів та завоювати конкурентні переваги.

7. *Характер забезпечення* — кожна з форм забезпечення повернення кредитів має свій рівень надійності. Банк повинен оцінити якість відповідної форми забезпечення та встановити відсоткову ставку з урахуванням цих даних. Чим вище якість застави, тим нижчою може бути відсоткова ставка.

8. *Витрати на оформлення позички і контроль* безпосередньо впливають на рівень відсоткової ставки. Чим вищі ці витрати, тим вище норма позичкового відсотка.

9. *Ставки банків-конкурентів*. Звичайно вони не дуже відрізняються, однак в окремі періоди банк може проводити індивідуальну відсоткову політику.

10. *Характер взаємовідносин між банком і позичальником.* Постійному клієнтові, якого банк давно знає та якому довіряє, що має строковий вклад або депозит з невисокою ставкою, банк може встановлювати знижку при визначенні величини позичкового відсотка.

11. *Норма прибутку від інших активних операцій.* Якщо інвестиційні операції приносять відносно більший дохід (на одиницю вкладеного капіталу), ніж позичкові, то банку треба переглянути свою відсоткову політику в бік підвищення рівня відсоткових ставок.

12. *Необхідність отримання прибутку від позичкових операцій.* Норма позичкового відсотка повинна бути вищою за норму депозитного відсотка. Величина цієї різниці (маржа) використовується для покриття банківських витрат та формування прибутку.

Резерви — це матеріальні чи грошові запаси, що створюються на випадок необхідності. Ця частина матеріальних, фінансових ресурсів тимчасово виключена з обороту і слугує джерелом, з якого використовуються ресурси у разі крайньої необхідності. У банківській справі розрізняють обов'язкові, загальні та спеціальні резерви.

Обов'язкові резерви — це акумульовані комерційним банком кошти, які зберігаються на резервному рахунку у центральному банку з метою забезпечення ліквідності депозитної заборгованості чи інших пасивних операцій банків.

Загальні резерви — це кошти, мобілізовані банком за рахунок прибутку банку після оподаткування для відшкодування непередбачених збитків від різних видів невизначених ризиків. Для покриття збитків від банківської діяльності в цілому за результатами фінансового року комерційні банки створюють резервний фонд, який, по суті, є загальним резервом, тобто резервом коштів для покриття збитків від статутної діяльності.

Спеціальні резерви — це кошти, мобілізовані комерційним банком, на покриття сумнівних боргів, непередбачених витрат, збитків від проведення активних операцій. Формування спеціальних резервів здійснюється за рахунок витрат банку.

Отже, і обов'язкові, і спеціальні, і загальні резерви створюються для страхування ризиків: обов'язкові — для страхування ризику невиконання зобов'язань комерційних банків за депозитами та іншими пасивними операціями, спеціальні — для страхування певних ризиків невиконання зобов'язань клієнтів, контрагентів перед банком за кредитами та іншими активними операціями. Загальні резерви — для страхування невизначених ризиків, що притаманні діяльності банків. У разі визнання заборгованості за кредитними операціями безнадійною така заборгованість списується за рахунок спеціальних резервів.

Для зменшення кредитного ризику банки створюють резерв на можливі врати від кредитних операцій, розробляючи внутрішнє положення, але беручи до уваги відповідне Положення НБУ. *Даний резерв розподіляється на резерв під стандартну і з підвищеним ризиком заборгованість (кредити під контролем, субстандартні, сумнівні і безнадійні).*

Банки для нарахування резерву класифікують надані кредити за ступенем ризику, а для цього враховують такі критерії:

- а) оцінку фінансового стану позичальника;
- б) погашення позичальником кредиту і процентів за ним.

Клас позичальника за результатами оцінки його **фінансового стану** визначається на підставі основних показників та коригується на додаткові показники:

- клас «А» - фінансова діяльність дуже добра і є можливість утримувати її на такому рівні надалі;
- клас «Б» - фінансова діяльність добра або дуже добра, але немає надто великих перспектив;
- клас «В» - фінансова діяльність задовільна, але спостерігається чітка тенденція до погіршення;
- клас «Г» - фінансова діяльність погана;
- клас «Д» - фінансова діяльність збиткова.

Погашення позичальником кредитної заборгованості і процентів за нею є:

- *добрим* - якщо погашення здійснюється у відповідні строки або кредит пролонгований (збільшений термін погашення) не більше ніж на 90 днів (із пониженням класу позичальника)
- *слабким* - спостерігається прострочення не більше ніж 90 днів або допускається пролонгація понад 90 днів за умови сплати процентів у строк чи з максимальною заборгованістю до 30 днів (із пониженням класу позичальника);
- *незадовільне* - якщо прострочення спостерігається понад 90 днів або кредит пролонгований понад 180 днів (із пониженням класу позичальника).

Відповідно до перелічених критеріїв кредитний портфель банків за ступенем ризику щодо заборгованості класифікують так, як це відображено в таблиці.

Класифікація кредитів за ступенем ризику

Фінансовий стан (клас)	Погашення заборгованості		
	добре	слабке	задовільне
«А»	стандартна	під контролем	субстандартна
«Б»	під контролем	субстандартна	субстандартна
«В»	субстандартна	субстандартна	сумнівна
«Г»	сумнівна	сумнівна	безнадійна
«Д»	сумнівна	безнадійна	безнадійна

Визначивши чистий кредитний ризик за кожною категорією кредитної операції, банк зважає його на встановлений коефіцієнт резервування і таким чином визначає кінцеву суму резерву під кредитні ризики.

Категорія кредитної операції	Коефіцієнт резервування (за ступенем ризику), %
Стандартна	1
Під контролем	5
Субстандартна	20
Сумнівна	50
Безнадійна	100